

Огляд міжнародного і національного законодавства та політик у сфері протидії ВІЛ-інфекції/СНІДу

¹Закарпатський центр з профілактики та боротьби із СНІДом, м. Ужгород, Україна
²ДУ «Український інститут стратегічних досліджень Міністерства охорони здоров'я України», м. Київ, Україна

Мета – проаналізувати правове та політичне середовища України стосовно реалізації заходів із виконання національної стратегії протидії ВІЛ-інфекції/СНІДу, правових засад забезпечення рівних можливостей, зниження рівня стигми та дискримінації, правового захисту для людей, що живуть з ВІЛ, і ключових груп населення щодо ризику інфікування ВІЛ.

Матеріали та методи. Методичною основою дослідження став системний підхід. Інформаційною базою дослідження виступили міжнародні законодавчі акти й національне законодавство та політики. Використано методи: бібліосемантичний, структурно-логічного аналізу, оглядово-описовий.

Результати та висновки. Українське законодавство у сфері протидії ВІЛ-інфекції/СНІДу прогресивно розвивається з урахуванням найкращого світового досвіду і рекомендацій міжнародних експертів. У цілому чинні національні законодавчі акти відповідають міжнародним стандартам, демонструють позитивну державну політику у сфері протидії епідемії ВІЛ-інфекції/СНІДу, створюють підґрунтя для досягнення задекларованих державою цілей.

Ключові слова: міжнародне та національне законодавство у сфері протидії ВІЛ-інфекції/СНІДу, люди, що живуть з ВІЛ.

ВСТУП

За даними Європейського регіонального бюро Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) та Об'єднаної програми Організації Об'єднаних Націй (ООН) із ВІЛ/СНІДу (ЮНЕЙДС), в Україні спостерігається друга за величиною епідемія ВІЛ-інфекції серед країн Східної Європи та Центральної Азії [18]. За оціночними даними, в Україні мешкає 19% людей, які живуть з ВІЛ, (ЛЖВ) від загальної кількості ЛЖВ у цьому регіоні та припадає 25% смертей від оціночної кількості смертей унаслідок СНІДу, розрахованої для країн Східної Європи та Центральної Азії [29].

На сьогодні Україна має оновлену національну стратегію (Fast-Track) щодо подолання епідемії ВІЛ-інфекції, затверджену на законодавчому рівні та обов'язкову для виконання усім органам державної влади, і таку, що стосується як усього суспільства, так і кожного громадянина зокрема. Діяльність у даному напрямі забезпечується в тісній співпраці з громадськими та міжнародними організаціями. Для успішного впровадження заходів із виконання національної стратегії важливе значення має відповідність правового та політичного середовища України заявленим зобов'язанням.

У червні 2016 р. Генеральною асамблеєю ООН під час зустрічі високого рівня з питань боротьби з ВІЛ/СНІДом проголошено Стратегію прискореного подолання епідемії ВІЛ-інфекції Fast-Track [12, 28], яка поставила перед міжнародною спільнотою амбітні цілі: до 2020 р. виявити 90% людей, які живуть з ВІЛ, надати 90% із них антиретровірусну терапію (АРТ) та забезпечити ефективність лікування для 90% осіб, які отримують АРТ [1].

Застосування підходу ЮНЕЙДС дасть змогу попередити до 2030 р. приблизно 28 млн нових випадків ВІЛ-інфекції, 21 млн смертей, обумовлених СНІДом, уникнути додаткових витрат у зв'язку з ВІЛ у розмірі 24 млрд доларів США та взагалі ліквідувати глобальну пандемію ВІЛ-інфекції.

Мета роботи – проаналізувати правове та політичне середовище України стосовно реалізації заходів із виконання національної стратегії протидії ВІЛ-інфекції, правових засад забезпечення рівних можливостей, зниження рівня стигми та дискримінації, правового захисту для ЛЖВ та ключових груп населення щодо ризику інфікування ВІЛ.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

Проаналізовано політики, закони і настанови та їх практичну реалізацію, які впливають на широке коло питань щодо забезпечення рівності доступу до послуг, уникнення проявів стигми та дискримінації й правового захисту ВІЛ-позитивних осіб.

Методичною основою дослідження став системний підхід. Інформаційною базою дослідження виступили міжнародні законодавчі акти та національне законодавство і політики. Використано такі методи: бібліосемантичний, структурно-логічного аналізу, оглядово-описовий.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

Уряд України, спільно з міжнародними партнерами, за активною участю громадянського суспільства досяг значного прогресу у створенні сприятливого політичного

середовища у сфері протидії ВІЛ-інфекції/СНІДу. Закон України «Про затвердження Загальнодержавної цільової соціальної програми протидії ВІЛ-інфекції/СНІДу на 2014–2018 роки» від 20.10.2014 № 1708 є основним законодавчим інструментом, який забезпечує реалізацію заходів із протидії епідемії ВІЛ-інфекції/СНІДу на національному та регіональному рівнях [20].

Реформа системи охорони здоров'я в Україні передбачає створення системи громадського здоров'я в країні, яка в тому числі покликана поліпшити доступ до послуг у сфері протидії епідемії ВІЛ-інфекції. Уряд зобов'язується усунути нормативні перешкоди та зміцнити політичне і правове середовище на підтримку лікування і профілактики ВІЛ-інфекції.

Закони приймає Верховна Рада України, а суб'єктами законодавчої ініціативи є Президент України, народні депутати, Кабінет Міністрів України. Дотримання законів забезпечується через місцеві органи влади і суд. Щодо ЛЖВ прийнято низку законів, які гарантують їм рівні права і захист у суспільному та особистому житті.

Огляд законодавчих міжнародних актів

Загальна декларація прав людини, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р. [4], має на меті забезпечити дотримання прав та свобод людини, рівності всіх людей в їхніх правах та гідності, а також особистої безпеки (недоторканності).

Лісабонська декларація стосовно прав пацієнта, прийнята Всесвітньою медичною асамблеєю (1981 р.) [10], описує основні права пацієнтів і зазначає, що лікар завжди повинен діяти у згоді з власним сумлінням і в інтересах свого пацієнта. Пацієнт має право очікувати, що його лікар поважатиме конфіденційний характер медичних та особистих відомостей про нього.

Декларація про відданість справі боротьби з ВІЛ/СНІДом Спеціальної сесії Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй (2001 р.) [3] у розділі 58 наголошує: «Реалізація прав людини та основних свобод для всіх має важливе значення з точки зору зниження ризику інфекції ВІЛ/СНІДу, а повага до прав людей, інфікованих ВІЛ, викликає активну реакцію. До 2003 р. розробити, зміцнити і впровадити відповідне законодавство, нормативно-правові акти та інші заходи для викорінення всіх форм дискримінації, забезпечити повагу до таких людей та повну реалізацію всіх прав людини і основних свобод ЛЖВ та членів уразливих груп; зокрема, щоб гарантувати їхній доступ, серед іншого, до освіти, спадку, зайнятості, охорони здоров'я, послуг соціальної сфери та сфери охорони здоров'я, превентивних механізмів, підтримки, лікування, інформації і правового захисту, поважаючи при цьому їхнє право на приватне життя і конфіденційність; та розробити стратегії подолання стигми та соціального виключення, пов'язаного з епідемією».

Політична декларація ООН із питань ВІЛ/СНІДу (2006 р.) [18] у розділі 21 зазначає: «Наголосити на тому, що люди, які живуть з ВІЛ, які постраждали від ВІЛ, а також ті, хто має високий ризик інфікування ВІЛ, повинні однаковою мірою користуватися всіма правами людини і брати однакову участь у громадському, політичному, соціальному, економічному та культурному житті, без

упереджень, стигми або дискримінації будь-якого роду». Розділ 25 декларації визначає, що послуги з консультування і тестування (КІТ) мають надаватися конфіденційно всім тим, хто їх отримує.

Тимчасове керівництво ЮНЕЙДС із захисту конфіденційності та безпеки інформації, пов'язаної з ВІЛ (2007 р.) [29], надає інформацію про принципи дотримання конфіденційності та безпеки даних щодо ВІЛ. Документ регулює поняття недоторканності приватного життя, конфіденційності та безпеки даних щодо ВІЛ-позитивної особи, які стають відомі під час надання допомоги пацієнтам, епідмоніторингу та надання послуг лікування і догляду.

Звіт Глобальної комісії з питань ВІЛ та законодавства «ВІЛ та законодавство: ризики, права та здоров'я» (2012 р.) [7] висвітлює рекомендації щодо внесення відповідних змін у законодавство для забезпечення рівного доступу ЛЖВ до послуг лікування, догляду та підтримки ЛЖВ. Рекомендації покликані не лише зберегти життя людей, але й підвищити економічну доцільність послуг у глобальному сенсі.

Міжнародні принципи з ВІЛ/СНІДу і прав людини, об'єднана редакція (2006 р.) [11], створені Управлінням Верховного комісара ООН з прав людини спільно з Об'єднаною Програмою ООН з ВІЛ/СНІДу (ЮНЕЙДС), наводять рекомендації для світової спільноти, урядів окремих країн та неурядових організацій щодо впровадження заходів із забезпечення захисту прав ВІЛ-позитивних людей, зокрема, описують принципи необхідної правової реформи, міжнародні зобов'язання із забезпечення прав людини, надають рекомендації щодо забезпечення дотримання прав ЛЖВ. Цей документ визначає стандарти й механізми захисту юридичних прав і прав людини ВІЛ-позитивних. У настанові зазначено, що в кримінальному законодавстві не слід передбачати спеціальні склади злочинів для випадків умисної передачі ВІЛ, а використовувати в цих випадках склади загальнокримінальних злочинів.

Політична декларація з ВІЛ/СНІДу: прискореними темпами до активізації боротьби з ВІЛ і припинення епідемії СНІДу до 2030 р. [17], прийнята Генеральною Асамблеєю ООН, у пункті 62 (а) визначає: «...визнаємо, що досягнення цілей Стратегії прискореної боротьби з ВІЛ можливе лише при збереженні і розширенні доступу до належних, якісних, заснованих на фактичних даних інформації, освіти й послугах у сфері ВІЛ».

«90–90–90» Амбітні цілі щодо розширення доступу до лікування ВІЛ [1], підготовлені ЮНЕЙДС у 2014 р., визначили нові глобальні цілі щодо подолання епідемії ВІЛ-інфекції. Документ є частиною Стратегії прискорення ЮНЕЙДС (Fast-Track) [28], метою якої є організація заходів із протидії ВІЛ-інфекції/СНІДу у країнах із низьким і середнім рівнями доходу та подолання епідемії до 2030 р.

Звіт Глобальної комісії з ВІЛ і законодавства «Ризики, права та здоров'я» [6] вказує на те, що «страх судового переслідування ізолює їх [ВІЛ-позитивних осіб. – прим.] і викликає небажання проходити тестування на ВІЛ, брати участь у програмах профілактики й лікування або повідомляти про свій статус партнерам».

Декларація Осло щодо криміналізації ВІЛ-інфекції (13 лютого 2012 р.) [2] вказує, що «з'являється все більше

доказів того, що криміналізація нерозголошення власного ВІЛ-статусу, поставлення в небезпеку інфікування ВІЛ, а також ненавмисного інфікування ВІЛ має переважно негативний, аніж позитивний, вплив на громадське здоров'я та права людини».

Зведене керівництво щодо застосування антиретровірусних препаратів для лікування та профілактики ВІЛ-інфекції (2016 р.) [5], підготовлене ВООЗ, висвітлює рекомендації із застосування антиретровірусних препаратів у рамках стратегії «Лікування як профілактика» (TAPS).

На нараді високого рівня з питань боротьби зі СНІДом (2016 р.) [12] була проголошена Стратегія прискореного подолання епідемії ВІЛ-інфекції Fast-Track, яка поставила перед міжнародною спільнотою амбітні цілі: до 2020 р. виявити 90% людей, які живуть з ВІЛ, надати 90% з них антиретровірусну терапію (АРТ) та забезпечити ефективність лікування для 90% осіб, які отримують АРТ. Застосування підходу ЮНЕЙДС дасть змогу попередити до 2030 р. приблизно 28 млн нових випадків ВІЛ-інфекції, 21 млн смертей, обумовлених СНІДом, уникнути додаткових витрат у зв'язку з ВІЛ у розмірі 24 млрд доларів США та взагалі ліквідувати глобальну пандемію ВІЛ-інфекції.

Більшість цих міжнародних документів ратифікована Україною. Це вказує на те, що держава підтримує ключові напрями міжнародної політики щодо забезпечення основних прав людей загалом і ЛЖВ зокрема. Крім того, основні положення цих документів стали частиною законодавства України, у т.ч. Конституції України.

Огляд законодавчих актів України

Конституція України [8] забезпечує рівний захист усіх громадян та декларує рівні права, свободи й гарантії для всіх громадян України незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, а також мовних чи інших ознак.

Статті 21–68 розділу 2 Конституції України розглядають права, свободи та обов'язки людини і громадянина. Відповідно до положень Конституції, права та свободи людини і громадянина включають громадянські (особисті), політичні, соціально-економічні, культурні та духовні права і свободи. Передумовою наявності політичних прав є громадянство України, вони можуть здійснюватися винятково громадянами, які досягли 18-річного віку. Забезпечення цих прав дає їм змогу брати участь у політичному житті та управлінні державними справами (статті 36, 38–40). Політичні права також стосуються захисту здоров'я населення або захисту прав і свобод інших осіб. Соціальні та економічні права і свободи є основою всіх інших прав і свобод. Вони охоплюють такі важливі сфери життя, як власність, трудові відносини, здоров'я, відпочинок, і роблять свій внесок у задоволення матеріальних, духовних, фізичних та інших соціально значущих потреб та інтересів особистості. Статті 13, 14, 41, 42 Конституції України розглядають економічні права і свободи, а статті 43–49 охоплюють соціальні права та свободи.

Стаття 32 Конституції України передбачає, що ніхто не може зазнавати втручання в особисте і сімейне життя

людини, крім випадків, передбачених Конституцією України. Не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини. Збереження конфіденційної інформації є особливо важливим у контексті ВІЛ-інфекції/СНІДу з огляду на специфіку тестування на ВІЛ, а також через стигму й дискримінацію в разі розголошення позитивного результату тестування.

Кримінальний кодекс України [9], затверджений Законом України від 05.04.2001 № 2341-III, встановлює відповідальність за порушення недоторканності приватного життя, незаконне збирання, зберігання, використання, знищення, поширення конфіденційної інформації або незаконну зміну інформації про ВІЛ-інфіковану особу чи особу, хвору на СНІД. Передбачається кримінальна відповідальність для службових осіб лікувального закладу за розголошення відомостей про проведення медичного огляду на виявлення інфікування ВІЛ чи іншої невиліковної інфекційної хвороби. Стаття 132 забороняє розголошення службовою особою лікувального закладу або допоміжним працівником відомостей про невиліковну інфекційну хворобу пацієнта (наприклад, ВІЛ/СНІД). Стаття 182 передбачає покарання за «незаконне збирання, зберігання, використання, поширення конфіденційної інформації про особу».

З іншого боку, стаття 130 кодексу встановлює кримінальну відповідальність за: «свідоме поставлення іншої особи в небезпеку зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби, що є небезпечною для життя людини»; умисне інфікування ВІЛ «особою, яка знала про те, що вона є носієм вірусу». Стаття 133 передбачає притягнення до кримінальної відповідальності за «зараження іншої особи венеричною хворобою особою, яка знала про наявність у неї цієї хвороби».

Основи законодавства України про охорону здоров'я [14], затверджені Законом України від 19.11.1992 № 2801-XII, визначають правові, організаційні, економічні та соціальні засади охорони здоров'я в Україні. Стаття 39 гарантує право на таємницю про стан здоров'я, факт звернення по медичну допомогу, діагноз, а також про відомості, одержані при медичному обстеженні. Забороняється вимагати та надавати за місцем роботи або навчання інформацію про діагноз та методи лікування пацієнта. Стаття 40 зобов'язує медичних працівників не розголошувати відомостей про хворобу, медичне обстеження, огляд та їхні результати, інтимну і сімейну сторону життя громадянина, які стали їм відомі у зв'язку з виконанням професійних або службових обов'язків.

Закон України «Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ» [24], у редакції від 23.12.2010 № 2861-VI, є основним нормативно-правовим актом, що гарантує захист прав ЛЖВ, дотримання принципів конфіденційності, поваги до прав і свобод ЛЖВ, визначених законодавством України та міжнародними угодами. Відповідно до цього закону, держава гарантує забезпечення реалізації послідовної

соціальних працівників. Серед причин, що призводять до фактів дискримінації, є відсутність захищеного належним чином електронного реєстру ВІЛ-інфікованих пацієнтів та осіб із підтвердженими позитивними результатами тестування на ВІЛ, відсутність наступності в обміні інформацією між закладами охорони здоров'я, яка б забезпечувала конфіденційність, поширена стигма з боку медичних працівників загальної мережі закладів охорони здоров'я (неспеціалізованих закладів), острах медичних працівників інфікуватися під час надання медичної допомоги ВІЛ-позитивними пацієнтами.

У 2013 р. в Україні проведено національне дослідження громадської думки «Стигма, дискримінація та порушення прав людей, які живуть із ВІЛ» [16]. За результатами опитування, 40% респондентів повідомили про факти соціальної стигми, пов'язаної з їхнім ВІЛ-статусом. При чому опитані зазначили, що дискримінаційні прояви посилювалися, якщо мало місце визнання факту приналежності до ключових груп ризику інфікування ВІЛ. Ті, хто розкрив свій статус – люди, які вживають ін'єкційні наркотики (ЛВІН), особи секс-бізнесу (ОСБ) або чоловіки, які мають секс із чоловіками (ЧСЧ), повідомили про вищі рівні соціальної стигми (42%) порівняно з тими, хто не ідентифікував себе таким чином (35%). Подібна ситуація спостерігається і серед тих, хто звертався по медичні послуги: 11% опитаних зазначили, що їм відмовили в наданні медичних послуг у зв'язку з позитивним ВІЛ-статусом. Факти дискримінації ключових груп ризику щодо інфікування ВІЛ продовжують залишатися поширеною проблемою в Україні.

Законодавство України забезпечує соціальний захист і забороняє дискримінацію на робочому місці та звільнення на підставі позитивного ВІЛ-статусу. Але фактично рівний доступ до працевлаштування ЛЖВ гарантований лише частково і не на всіх рівнях. Особливо це стосується приватного сектору. Не існує універсального законодавчого акту щодо профілактики ВІЛ на робочому місці. Не розроблено стандартних стимулів та заохочень для роботодавців щодо впровадження програм профілактики ВІЛ на робочому місці. Дискримінація на робочому місці створює соціальні та економічні перепони для ЛЖВ, загрожує їх економічній та соціальній безпеці. Згідно з Національною стратегією тристоронньої співпраці з питань ВІЛ/СНІДу на робочому місці на 2012–2017 рр. [13], негативні наслідки епідемії ВІЛ-інфекції на робочому місці призводять до скорочення кількості робочої сили, зменшення кваліфікованих кадрів, раннього виходу на пенсію, збільшення витрат роботодавців на оплату медичного страхування і забезпечення навчання працівників; до втрати репродуктивного здоров'я населення. Дослідження показують, що більшість ВІЛ-позитивних працівників приховує свій статус від колег та роботодавців через побоювання звільнення, проявів стигми і дискримінації. Українське законодавство не містить чіткого визначення причин для переривання трудових відносин, створення умов для роботи та відпочинку, винагороди за працю та інших спеціальних умов для ВІЛ-інфікованих працівників.

Наявність кримінальної відповідальності за ненавмисну передачу ВІЛ-інфекції створює перешкоди в доступі до лікування і профілактики ВІЛ. Насамперед,

це побоювання щодо розкриття позитивного ВІЛ-статусу партнерові, наявність фактів стигматизації та дискримінації, відмова від терапії тощо. Світовий досвід показує, що наявність кримінальної відповідальності за ненавмисну передачу ВІЛ-інфекції не попереджає поведінки, небезпечної щодо передачі ВІЛ. Положення Кримінального кодексу України суперечать реалізації державної політики, спрямованої на формування толерантного ставлення та неприпустимість дискримінації людей, які належать до груп підвищеного ризику щодо інфікування ВІЛ, та ЛЖВ. Національне законодавство є дискримінаційним щодо партнерів дискордантних пар, що підвищує ризик інфікування в такій парі.

На сьогодні 31 країна світу вимагає від ВІЛ-інфікованих іноземців, щоб вони покинули їхню територію. У 16 країнах чинне законодавство категорично відмовляє у в'їзді ЛЖВ, а викриття ВІЛ-статусу у візовій анкеті чи при перетинанні державного кордону призводить до відмови на в'їзд до цих країн [30]. Уряд Канади передбачає обов'язковий медичний огляд і наявність маркерів ВІЛ в осіб, які мають намір залишитися у Канаді на термін понад 6 місяців. Аналогічне правило існує в Австралії для нерезидентів, які бажають залишитися у країні понад 12 місяців. У цьому контексті важливим кроком назустріч міжнародній спільноті є радикальна зміна статті 11 в новій редакції Закону України «Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ» [24] щодо видачі візи на в'їзд до України іноземцям і особам без громадянства, які перебувають в Україні на строк понад 3 місяці. У рамках нового закону відмінена обов'язкова довідка про ВІЛ, яку мали надавати іноземці для отримання української візи. Ця норма давно вважається дискримінаційною в усьому світі і відсутня майже в усіх цивілізованих країнах світу. Подолання її Україною є значним кроком уперед у сфері захисту прав людини та зниження дискримінації ЛЖВ.

Забезпечення доступу до лікування для всіх ЛЖВ є одним із проголошених пріоритетів Уряду України, проте нормативні прогалини не дають змоги забезпечити повноцінне лікування та догляд. Впровадження найсучасніших протоколів лікування та рекомендацій, надання доступних і вільних від стигми послуг є важливими питаннями, які слід вирішити. Нормативні акти, які звужують спектр закладів, що надають послуги діагностики та лікування ВІЛ-інфекції лише до спеціалізованих установ, таких як Центр з профілактики та боротьби із СНІДом та мережа кабінетів «Довіра», створюють вагомий перешкоди в доступі до цих послуг.

До основних перешкод у забезпеченні високого рівня ефективності заходів із протидії ВІЛ-інфекції/СНІДу також належать складні адміністративні процедури та соціальна стигма і дискримінація ключових груп населення та ЛЖВ, у т.ч. з боку медичних працівників.

Україна досягла значного успіху в профілактиці ВІЛ-інфекції в середовищі ключових груп населення щодо інфікування ВІЛ, особливо серед ЛВІН. Проте стигма і дискримінація є основними перешкодами, які обумовлені не тільки соціальними нормами, але й деякими нормативними актами, котрі не забезпечують конкретних механізмів захисту прав ключових груп населення. Надто

суворе законодавство у сфері обігу наркотиків впливає на доступ до послуг для ЛЖВ. Недостатнє охоплення програмами замісної підтримувальної терапії (ЗПТ) цільової групи пов'язане з браком конфіденційності й суворими умовами реєстрації в цих програмах.

Працівники секс-бізнесу зазнають обмежень у доступі до послуг профілактики та лікування ВІЛ-інфекції через законодавчу неврегульованість секс-індустрії та наявність дискримінаційних проявів та дій [15].

Дискримінації зазнають і представники спільноти лесбійок, геїв, бісексуалів, трансгендерів (ЛГБТ). У той час як, згідно із законодавством України, усі ці форми дискримінації заборонені, включаючи дискримінацію за статтю та переконаннями, не існує жодних правових механізмів для забезпечення конституційних прав представників цієї спільноти. Відсутність чітких формулювань призводить до переслідування, дискримінації та соціальної стигматизації представників спільноти ЛГБТ. Крім того, ключовою групою населення щодо ризику інфікування ВІЛ закон визначає групу ЧСЧ, тим самим звужуючи охоплення профілактичними програмами винятково представників групи ЧСЧ і обмежуючи доступ до послуг для інших представників спільноти ЛГБТ [15].

ВИСНОВКИ

Українське законодавство у сфері протидії ВІЛ-інфекції/СНІДу прогресивно розвивається з урахуванням найкращого світового досвіду і рекомендацій міжнародних експертів. У цілому чинні національні законодавчі акти відповідають міжнародним стандартам, демонструють позитивну державну політику у сфері протидії епідемії ВІЛ-інфекції/СНІДу, створюють підґрунтя для досягнення задекларованих державою цілей.

Нормативно-правова база України номінально не обмежує ЛЖВ і представників ключових груп населення

щодо інфікування ВІЛ в їхніх правах, політичному, суспільному та культурному житті. Проте високий рівень соціальної стигми ЛЖВ і ключових груп населення значно впливає на поведінку людей, занижує самооцінку та почуття власної гідності, призводить до розвитку самостигматизації. Більшу увагу слід звернути на забезпечення дотримання всіх норм та підтримку ключових груп населення і ЛЖВ, а також на усунення перешкод, які маргіналізують цих людей і заважають їх доступу до лікування. Ефективне дотримання чинних норм має вирішальне значення для поліпшення соціального захисту і поліпшення показників здоров'я населення.

Державна політика України у сфері притягнення до кримінальної відповідальності за ненавмисне інфікування ВІЛ носить каральний характер, що негативно впливає на доступ ЛЖВ до програм профілактики та лікування. Незважаючи на зусилля неурядових організацій, позиція Національної поліції з питання декриміналізації ВІЛ свідчить про неготовність вносити кардинальні зміни до законодавства.

Основними проблемами, з якими стикаються ЛЖВ в Україні, є недотримання добровільності тестування на ВІЛ, дискримінація – обмеження конституційного права на медичну допомогу, випадки відмови у проведенні оперативних втручань, інших інвазивних видів допомоги, розголошення інформації про ВІЛ-статус, соціальна ізоляція.

На сьогодні є певна неузгодженість, а часто і взаємовиключний характер окремих положень законів і підзаконних актів щодо основних понять та процедур у контексті епідемії ВІЛ-інфекції. Саме тому нерідко реєструються факти недотримання чинного законодавства у сфері ВІЛ/СНІДу.

Перспективи подальших досліджень полягають у продовженні вивчення порушеної у статті проблеми.

ЛІТЕРАТУРА

1. «90–90–90» Амбітні цілі щодо розширення доступу до лікування ВІЛ [Електронний документ]. – Режим доступу : http://www.unaids.org/sites/default/files/media_asset/90-90-90_en_0.pdf. – Назва з екрана.
2. Декларація Осло щодо криміналізації ВІЛ-інфекції (13 лютого 2012 року) [Електронний документ]. – Режим доступу : http://www.hivlawandpolicy.org/sites/www.hivlawandpolicy.org/files/Oslo_declaration.pdf. – Назва з екрана.
3. Декларація про відданість справі боротьби з ВІЛ/СНІДом Спеціальної сесії Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй (2001 рік) [Електронний документ]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_846. – Назва з екрана.
4. Загальна декларація прав людини [Електронний документ]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_015. – Назва з екрана.
5. Зведене керівництво щодо застосування антиретровірусних препаратів для лікування та профілактики ВІЛ-інфекції (2016 рік) [Електронний документ]. – Режим доступу : <http://www.ohchr.org/Documents/Issues/HIV/ConsolidatedGuidelinesHIV.pdf>. – Назва з екрана.
6. Звіт Глобальної комісії з ВІЛ і законодавства «Ризики, права та здоров'я» [Електронний документ]. – Режим доступу : <http://www.hivlawcommission.org/resources/report/FinalReport-Risks,Rights&Health-EN.pdf>. – Назва з екрана.
7. Звіт Глобальної комісії з питань ВІЛ та законодавства «ВІЛ та законодавство: ризики, права та здоров'я» (2012 рік) [Електронний документ]. – Режим доступу : https://www.globalcommissionondrugs.org/wp-content/uploads/2012/03/GCDP_HIV-AIDS_2012_EN.pdf. – Назва з екрана.
8. Конституція України [Електронний документ]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>. – Назва з екрана.

9. Кримінальний кодекс України [Електронний документ]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>. – Назва з екрана.
10. Лісабонська декларація стосовно прав пацієнта (1981 рік) [Електронний документ]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/990_016. – Назва з екрана.
11. Міжнародні принципи з ВІЛ/СНІДу і прав людини, об'єднана редакція (2006 рік). [Електронний документ]. – Режим доступу : <http://www.ohchr.org/Documents/Issues/HIV/ConsolidatedGuidelinesHIV.pdf>. – Назва з екрана.
12. Нарада високого рівня з питань боротьби зі СНІДом (2016 рік) [Електронний документ]. – Режим доступу : http://www.unaids.org/sites/default/files/media_asset/2016HighLevelMeeting_en.pdf. – Назва з екрана.
13. Національна стратегія тристоронньої співпраці з питань ВІЛ/СНІДу на робочому місці на 2012–2017 рр. [Електронний документ] – Режим доступу : http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---protrav/---ilo_aids/documents/legaldocument/wcms_191148.pdf. – Назва з екрана.
14. Основи законодавства України про охорону здоров'я [Електронний документ]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2801-12>. – Назва з екрана.
15. Оцінка політико-правового середовища у сфері протидії ВІЛ-інфекції/СНІДу в Україні [Електронний документ]. – Режим доступу : http://www.hivreforminaction.org/wp-content/uploads/2017/08/0807_HIV-Legal-Assessment-2017_UA.pdf. – Назва з екрана.
16. Показник рівня стигми ЛЖВ – Індекс стигми. Аналітичний звіт за результатами дослідження [Електронний документ]. – Київ, 2014. – Режим доступу : http://www.stigmaindex.org/sites/default/files/reports/Ukraine%20Stigma%20Index_Report_UKR%202014-Ukr.pdf. – Назва з екрана.
17. Політична декларація з ВІЛ/СНІДу: прискореними темпами до активізації боротьби з ВІЛ і припинення епідемії СНІДу до 2030 року [Електронний документ]. – Режим доступу : <https://unaids.org.ua/ua/vazhlivi-podiji/2016-high-level-meeting-on-ending-aids-1>. – Назва з екрана.
18. Політична декларація ООН з питань ВІЛ/СНІДу (2006 рік) [Електронний документ]. – Режим доступу : http://data.unaids.org/pub/Report/2006/20060615_HLM_PoliticalDeclaration_ARES60262_en.pdf. – Назва з екрана.
19. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні : Закон України від 06.09.2012 № 5207-VI [Електронний документ]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5207-17>. – Назва з екрана.
20. Про затвердження Загальнодержавної цільової соціальної програми протидії ВІЛ-інфекції/СНІДу на 2014–2018 роки : Закон України від 20.10.2014 № 1708-VII [Електронний документ]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1708-18>. – Назва з екрана.
21. Про затвердження Порядку та умов обов'язкового страхування медичних працівників та інших осіб на випадок інфікування вірусом імунодефіциту людини під час виконання ними професійних обов'язків, а також на випадок настання у зв'язку з цим інвалідності або смерті від захворювань, зумовлених розвитком ВІЛ-інфекції, і переліку категорій медичних працівників та інших осіб, які підлягають обов'язковому страхуванню на випадок інфікування вірусом імунодефіциту людини під час виконання ними професійних обов'язків, а також на випадок настання у зв'язку з цим інвалідності або смерті від захворювань, зумовлених розвитком ВІЛ-інфекції : постанова Кабінету Міністрів України від 16.10.1998 № 1642 [Електронний документ]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1642-98-%D0%BF>. – Назва з екрана.
22. Про захист персональних даних : Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI [Електронний документ]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2297-17>. – Назва з екрана.
23. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII [Електронний документ]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>. – Назва з екрана.
24. Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ : Закон України [Електронний документ]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2861-17>. – Назва з екрана.
25. Про соціальний діалог в Україні : Закон України від 23.12.2010 № 2862-VI [Електронний документ]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2862-17>. – Назва з екрана.
26. Про удосконалення добровільного консультування і тестування на ВІЛ-інфекцію : наказ МОЗ України від 19.08.2005 № 415 [Електронний документ]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1404-05>. – Назва з екрана.
27. Режим доступу : <http://health.obozrevatel.com/medical/90361-v-ukraine-vpervyie-medrabotnika-nakazali-za-razglashenie-vich-statusa.htm>. – Назва з екрана.
28. Стратегія прискорення ЮНЕЙДС (Fast-Track) [Електронний документ]. – Режим доступу : http://www.unaids.org/en/resources/documents/2014/JC2686_WAD2014report. – Назва з екрана.
29. Тимчасове керівництво ЮНЕЙДС із захисту конфіденційності та безпеки інформації, пов'язаної з ВІЛ (2007 рік) [Електронний документ]. – Режим доступу : http://data.unaids.org/pub/manual/2007/confidentiality_security_interim_guidelines_15may2007_en.pdf. – Назва з екрана.
30. Якобчук А. В. Порівняльний аналіз чинного національного законодавства з протидії епідемії ВІЛ/СНІДу в Україні / А. В. Якобчук // Україна. Здоров'я нації. – 2012. – № 3 (23). – С. 312–319.

Дата надходження рукопису до редакції: 12.10.2017 р.

Обзор международного и национального законодательства и политик в сфере противодействия ВИЧ-инфекции/СПИДу

В.И. Билак–Лукьянчук¹, О.М. Ратанина²

¹Закарпатский центр профилактики и борьбы со СПИДом, г. Ужгород, Украина

²ГУ «Украинский институт стратегических исследований Министерства здравоохранения Украины», г. Киев, Украина

Цель – проанализировать правовую и политическую среду Украины относительно реализации мероприятий по выполнению национальной стратегии противодействия ВИЧ-инфекции/СПИДу, правовых основ обеспечения равных возможностей, снижения уровня стигмы и дискриминации, правовой защиты для людей, живущих с ВИЧ, и ключевых групп населения по риску инфицирования ВИЧ.

Материалы и методы. Методической основой исследования стал системный подход. Информационной базой исследования выступили международные законодательные акты и национальное законодательство и политики. Используются методы: библиосемантический, структурно-логического анализа, обзорно-описательный.

Результаты и выводы. Украинское законодательство в сфере противодействия ВИЧ-инфекции/СПИДу прогрессивно развивается с учетом лучшего мирового опыта и рекомендаций международных экспертов. В целом существующие национальные законодательные акты соответствуют международным стандартам, демонстрируют позитивную государственную политику в сфере противодействия эпидемии ВИЧ-инфекции/СПИДа, создают основу для достижения задекларированных государством целей.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: международное и национальное законодательство в сфере противодействия ВИЧ-инфекции/СПИДу, люди, живущие с ВИЧ.

Survey of international and national legislature and policies in the field of HIV/AIDS counteraction

V.Y. Bilak–Lukyanchuk¹, O.M. Ratanina²

¹Transcarpathian Center of AIDS Prophylaxis and Counteraction, Uzhhorod, Ukraine

²PE «Ukrainian Institute of Strategic Researches MHC of Ukraine», Kyiv, Ukraine

Purpose – to analyze legal and political environment in Ukraine as for the realization of measures on the implementation of national strategy of HIV/AIDS counteraction, legislative base for providing equal possibilities, decreasing the level of stigma and discrimination, legal defense for people living with AIDS and key groups of population as for the risk of HIV-infection.

Materials and methods. Systemic approach was applied as the methodological base for this research. Informational base of research was composed by international legislative acts and national legislation and policies. The methods applied: bibliosemantic, of structural-and-logical analysis, survey-and-descriptive.

Results and conclusions. Ukrainian legislation in the field of HIV/AIDS counteraction is progressively developing with regard for the best world experience and international experts recommendations. In total the current national legislative documents correspond to international standards, demonstrate positive State policy in the field of HIV/AIDS epidemic counteraction, create the background for reaching the goals declared by the State.

KEY WORDS: national strategy of HIV/AIDS counteraction, people living with AIDS, world experience.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Білак–Лук'янчук Вікторія Йосипівна – завідувач центру моніторингу і оцінки Закарпатського центру профілактики та боротьби із СНІДом; вул. Другетів, 72, м. Ужгород, Закарпатська обл., 88000, Україна.

Ратанина Оксана Михайлівна – науковий співробітник науково-організаційного відділу ДУ «Український інститут стратегічних досліджень Міністерства охорони здоров'я України»; пров. Волго-Донський, 3, м. Київ, 02099, Україна.